

TÜRKİYE'NİN EKONOMİK KALKINMA SÜRECİNDE İŞ KANUNLARININ ETKİSİ (*)

Hüsnü ERKAN (**)

Ö Z E T

Çok boyutlu bir özellik gösteren kalkınma sürecinin, ekonomik olduğu kadar sosyal, politik, kültürel ve psikolojik açılardan da incelenmesi gerekir. Bu unsurları birlikte ele alabilmek için konu, geniş anlamdaki «altyapı teorisi» ile açıklanmaktadır. Maddi ve personel altyapı yanında kurumsal altyapı, ekonomik kalkınmanın önemli bir unsurudur.

Kalkınma sürecinde iş kanunları, kurumsal altyapının bir unsurudur. Zira ekonomide üretim sürecinin etkin ve verimli düzenlenmesi iş kanunlarına ve bunların niteliğine bağlı bulunmaktadır.

İş Kanununun Türkiye'de 1936'larda çıkarılması toplumun daha az sorunlarla bugünlere ulaşmasını sağlamıştır. Ancak bu düzenlerde bugün önemli yetersizlikler bulunmaktadır. Bu eksikliklerin giderilebilmesi için «Sosyal Piyasa Ekonomisi» yaklaşımından yararlanmak gerekmektedir. Sosyal piyasa ekonomisinde dinamik rekabete dayalı kalkınma süreci ile sosyal açıdan dengelemenin getirdiği sosyal barış ortamı birlikte gerçekleşmektedir. Piyasa sisteminin etkin işleyişi, ekonomik potansiyellerin değerlendirilerek kalkınmanın hızlanmasına hizmet etmektedir.

GİRİŞ

İlk bakışta çok açık olmasa da, ekonomik kalkınma ile İş Kanunları arasında sanıldığından daha yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bilindiği gibi ekonomik kalkınma, «büyüme artı yapısal değişme» olarak tanımlanmaktadır. Büyüme ve yapısal değişmelerin kaynaklandığı ekonomik alan üretim sürecidir. İş kanunları ise, üretim sürecinde ortaya çıkan insanlar

(*) 11-12 Kasım 1986 tarihinde İzmir Büyük Efes Oteli'nde Dokuz Eylül Üniversitesi ve TİSK tarafından düzenlenen «İş Kanunlarının 50. Yılı Sempozyumu»'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

(**) Prof. Dr., D.E.Ü.İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

arası (özellikle işçi - işveren) ilişkileri ile karşılıklı hak, çıkar ve yükümlülükleri düzenlemektedir. Böylece iş kanunları üretim alanının düzenlenmesinde temel bir araç olarak ortaya çıkarken; büyüme ve yapısal değişme, bu temel aracın düzenlendiği üretim sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Üretim sürecinde düğümlenen bu birliktelik, kalkınma ile iş kanunları arasındaki yakın etkileşimin oluşmasına neden olmaktadır. Aralarındaki etkileşime daha fazla açıklık getirebilmek için, bu alanlar aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

A. KALKINMA SÜRECİNİN İÇERİĞİ

Kalkınma sürecinin içerdiği büyüme olgusu, «milli gelirdeki yıllık artışlar» olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapısal değişme ise, gerek milli gelirin bileşiminde ve sektörlerin oransal paylarındaki kaymalar, gerekse sosyo-politik alandaki nitel değişimleri birlikte kapsamaktadır. Bu şekilde kalkınma sürecinin çok boyutlu olması, konunun ekonomik olduğu kadar sosyal, politik, kültürel ve psikolojik açılardan ele alınmasına yol açmıştır. Bu çeşitli yaklaşımların bir sentezi olan kapsamlı bir yaklaşım altyapı teorisi (Jochimsen, 1966 ve Erkan, 1987, b) ile sunulmuştur. Bu yaklaşımda, doğrudan kâr ve fayda elde etmeye yönelik ekonomik faaliyetler üstyapıyı oluşturmaktadır. Bir piyasa ekonomisinde bu alandaki karar yetkisi özel birimlere bırakılmaktadır. Üstyapısal faaliyetlerin gerçekleşmesi için önkoşul oluşturan çerçevesel donatım altyapı olarak ortaya çıkmaktadır.

Altyapı, üç temel alandan oluşmaktadır. Ekonomik faaliyetin ön koşulları olan yol, su, elektrik, telekomünikasyon ve benzeri donatım maddi altyapıdır (Sosyal sabit sermaye). Buna karşın ekonominin uzmanlaşma derecesine uygun olarak varolan nitelikli ve niteliksiz her türlü işgücü donatımı ise personel altyapıyı (beşeri sermayeyi) vermektedir. Üçüncü altyapı alanı ise, kurumsal altyapıdır. Bu alan, ekonominin organizasyon biçiminden davranış biçimleri ile yazılı hukuk normları, örf ve adetlerle değer yargılarına kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır. Piyasa ekonomilerinde altyapı donatımlarının oluşturulması, denetimi ve yönlendirilmesi ağırlıklı olarak kamu ve devlete bırakılmaktadır.

Burada değinilen altyapı alanları birbiri ile karşılıklı etkileşim ve bütünleyicilik ilişkilerine sahiptirler. Bunların yeterlilik düzeyine bağlı olarak, üstyapısal faaliyetlerin düzeyi, dolayısı ile milli gelir düzeyi ve ekonominin bütünleşme derecesi belirlenmektedir. Ancak karşılıklı etkileşim içinde, üstyapısal faaliyetlerin gelişme düzeyi de altyapıyı uyarmakta ve oluşan darboğazların (enerji ve iletişim gibi) giderilmesi yönünde baskılar yaratmaktadır. Alt ve üstyapısal faaliyetlerin karşılıklı etkileşiminde

ve uyarılmasında, altyapı donatım türlerinin hep birlikte varlığı ve kalitesi özellikle önem kazanmaktadır.

Altyapı donatımlarının bir bütün olarak yetersiz olduğu ülke ve bölgelerde üstyapı donatımı ve gelişme düzeyi düşük kalmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin durumu buna örnektir. Ancak, doğal altyapı ile diğer altyapı türlerinin zaman içinde yoğunlaşması, üstyapısal faaliyetlerle birlikte ekonomik gelişmeyi başlatmaktadır. Değınilen açıdan bazı bölgelerin öncelik kazanması, bölgesel farklılaşmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İkili ekonomik yapının oluştuğu bu dönemde, sosyo-ekonomik bütünleşmenin önemi artmaktadır. Maddi, personel ve kurumsal altyapı donatımları ile bunların belirlediğı üstyapı donatımlarının belli bir düzeyin üzerinde oluşması, kalkınma sürecinin çevreye yayılmasını sağladığı gibi ona süreklilik de kazandırmaktadır.

Kalkınma sürecinde oluşan yapısal değışmeler, alt ve üstyapıyı oluşturan unsurların zaman ve mekan içinde farklılaşp çeşitlenmesi şeklinde kendini ortaya koymaktadır. Alt ve üstyapı unsurlarının, tarihsel gelişme sürecindeki değışim esneklikleri birbirinden oldukça farklıdır. Maddi altyapıyı oluşturan unsurların değışim esnekliğı, teknik yenilikler nedeni ile oldukça yüksektir. Aksine, kurumsal altyapının değışim esnekliğı daha düşüktür.

Alt ve üstyapı unsurlarındaki değışmeler ile bunların uyardığı yapısal değışmelerin bileşimine bağılı olarak genel gelişme süreci oluşmaktadır. Ancak, genel gelişme süreci kendi içinde, şehirleşme, endüstrileşme, teknik gelişme, yenilikler ve bilginin yayılması ile ekonomik gelişmenin çevreye yayılması ve yoğunlaşması şeklinde kendini gösteren alt süreçleri içermektedir. Bu alt süreçler, ekonominin alt ve üstyapı donatımlarına bağılı olarak ve birbirlerini sürekli etkileyerek; aynı anda, zaman ve mekan boyutlarında farklılaşarak ekonomik kalkınma ve gelişmeyi ortaya koymaktadır. Örneğın; ülkemizin Batı Bölgesinde başlayan dinamik gelişme, çevreye yayılma sürecine girmiştir. Bu sayede ülkemiz, tarımsal yapıdan endüstriyel yapıya dönüşüm aşamasına ulaşmıştır. Bu aşamada, özellikle ağırlık kazanan altyapı türü kurumsal altyapıdır.

B. KALKINMA SÜRECİNDE İŞ KANUNLARI

Gelişme sürecinin analitik açıklamasının gösterdiği gibi, kanunlar ve bunlar içinde iş kanunları, kurumsal altyapının bir parçası ve aynı zamanda onun oluşmasını sağlayan unsurlardır. İş kanunları, işçi ve işveren arasındaki, iş ve çalışma düzeninin oluşumuna yöneliktir. İş ve çalışma düzeni, üretim alanını düzenlemektedir. Ekonomide üretim süreci-

nin etkin ve verimli düzenlenmesi, iş kanunlarına ve bunların niteliğine bağlı bulunmaktadır. İş ve çalışma alanının, üretimde etkinliği sağlayıcı yasal normlara bağlanması iş kanunlarıyla gerçekleştirilmektedir. Bunlar öncelikle, işgücünün ve işçi sağlığının korunmasına yöneliktir. Bu amaca uygun olarak iş kanunları ile şu alanlarda düzenlemeler getirilmektedir (örneğin bkz. Çelik, 1988) :

- Hizmet akdinin yapılması,
- Toplu pazarlık ve ücret ilişkilerinin düzenlenmesi,
- İşin ve çalışmanın düzenlenmesi,
- İşçi sağlığı ve güvenliğinin düzenlenmesi,
- Sosyal sigorta sisteminin düzenlenmesi.

Ancak bu alanlarda getirilen düzenlemeleri tamamlayan yasalar da bulunmaktadır. Bunların başında,

- Sendikalar kanunu,
- Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanunu ile
- Dernekler kanunu

gibi düzenlemeler gelmektedir. Ayrıca bunlar dışında çağdaş anayasaların getirdiği temel (sosyo-ekonomik) hak ve özgürlükler, çalışma hakkı, mülkiyet hakkı, kişiliğin korunması ve benzeri haklar, iş ve çalışma hayatının düzenlenmesinde etkili ve temel olan hukuk normlarını belirlemektedir.

Bütün bu alanlardaki düzenlemeler, ekonomik kalkınma ve gelişme düzeyine paralel olarak sürekli değişmekte ve yenilenmektedir. Özellikle üretim artışı ve üretim alanlarının çeşitlenmesine, yani yapısal kaymalara bağlı olarak, toplumsal gelişme, refah artışı ve fikri gelişmelerle birlikte, çalışma ve iş koşullarının daha etkin ve daha insancıl düzenlenmesi yoluna gidilmektedir. Bu düzenlemelerde iki yönelim söz konusudur. Bir yandan bütün çalışma yaşamının tek bir kanunla düzenlenmesi yoluyla farklılaşmanın azaltılması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması; diğer yandan da artan uzmanlaşmanın getirdiği, farklı sektörlerdeki değişik teknik ve ekonomik özelliklerin dikkate alınabilmesi için değişik sektörlerde farklı düzenlemelere gidilmesi eğilimlerini birlikte gündeme getirmektedir. Bu farklılaşmaya karşın, iş kanunlarının ortak amaçları (işgücünün ve sağlığının korunması) değişmeden kalmaktadır.

C. GENEL EKONOMİK SİSTEM VE DÜZENİN BİR PARÇASI OLARAK ÜRETİM DÜZENİ

İş ve çalışma hayatıyla ilgili olan söz konusu yasal-kurumsal düzenlemeler sonuçta, üretim düzeni yanında giderek ekonominin genel sistem ve düzenini yakından ilgilendirmektedir. Üretim alanının etkin düzenlenmesi, ekonomik sistemin işlerlik ve yeterliliğini belirlemektedir. Esasen kurumsal altyapının önemli bir kesimi ekonomik sistem ve düzeni oluşturmaya yöneliktir. Bilindiği gibi ekonomik sistem ve düzen, ekonomik alandaki ilişkileri belli normlara bağhyarak ekonominin işleyişini belirleyen kurumlar bütünüdür. Ekonomi içindeki milyonlarca ilişkinin bir karışmaya dönüşmemesi, ekonomik sistem ve düzenin işlerliğine bağlı bulunmaktadır. Ekonomik sistemin işlerliği için bunun alt alanları olan üretim, piyasa ve rekabet, para ve mali alanlarla gelir bölüşümünün etkin düzenlenmesi gereklidir. Özellikle piyasa ekonomilerinde, üretim yanında piyasa ve rekabet düzenlerinin özel bir yeri vardır. Zira, piyasa ve rekabet düzeni,

1. ekonominin genel yönlendirme ve koordinasyonu ile
2. üretim sürecinde yaratılan ürün, gelir ve bunlara bağlı olarak kaynakların dağılımını

belirlemektedir. Bunlara dayalı olarak genel ekonomik sistem,

1. Ekonomik birimler arası koordinasyonu,
2. Ekonominin bütünleşmesini (entegrasyon) ve
3. Toplumsal çelişki ve zıtlıkları yumuşatarak uzlaşmacı yöntemlerle çözümlenmesini

sağlamaktadır.

Bu fonksiyonların yerine getirilmesi, üretim, piyasa ve rekabet düzenlerinin etkinliğine bağlıdır. Bu alanların etkin düzenlenmesi kalkınma sürecinin ve kaynakların dağılımının etkinliğini belirlemektedir. Başka bir deyimle, ekonomik sistemin fonksiyonel etkinlik ve işlerliği öncelikle üretim, piyasa ve rekabetin etkin düzenlenmesine bağlı bulunmaktadır.

Piyasa ekonomilerinde, piyasa sisteminin temel fonksiyonlarını yerine getirirken belli temel amaçlara da bağlı kaldığı görülmektedir. Bu amaçlar şunlardır (Erkan, 1984 ve 1987 a) :

- Bireysel Özgürlük,
- Sosyal Barış,
- Adalet ve Eşitlik,

— Güvenlik (sosyal güvenlik dahil) ve

— Refah.

Bu temel amaçlar Batı'nın endüstrileşme süreci içinde oluşmuş temel toplumsal amaçlardır. Çoğulcu demokrasilerde, üretim, piyasa ve rekabet alanlarına işlerlik kazandıracak iş kanunlarının düzenlenmesinde bu toplumsal amaçlara bağlı kalmaktadır.

D. İŞ KANUNLARININ ETKİLERİ

Yukarıda belirtildiği gibi iş kanunları, kurumsal altyapının ve dolayısı ile ekonomik sistemin belirlenmesinde ortaya çıkan yasal-kurumsal bir araçtır. Ekonomik alanda, yasal-kurumsal değişkenlerin ekonomik etkileri nicel (sayısal) olmayıp, nitel türdendir. Bu nedenle söz konusu etkileri sayısal olarak ölçmek mümkün değildir. Zira, yasalarda ortaya konan değişme ölçülebilir türden değil, nitel türdendir. Dolayısı ile bunların etki ve sonuçları da nitel türden olmaktadır. Bu düzenlemeler, ekonominin ve kalkınma sürecinin nitel-yapısal değişmelerini belirleyerek, sayısal değişkenler için uygun (veya engelleyici) ortam yaratmaktadır.

İş kanunlarının ekonomi ve kalkınma sürecine etkileri çeşitlidir. Bunları 7 grupta toplayabiliriz (Bkz. Sanmann, 1972, S.188-205) :

1. Mevcut potansiyel kaynakların etkin kullanımını etkilemesi,
2. Maliyetleri arttırması,
3. Verimliliği arttırması,
4. Gelir dağılımını etkilemesi,
5. Bireyin kişiliğinin korunması ve gelişmesi ile
6. Refahın toplumda yaygınlaşmasına hizmet etmesi ve
7. Genel ekonomik ve politik düzeni etkilemesi.

Bu etkilere aşağıda kısaca değinilmektedir.

I. Mevcut Potansiyel Kaynakların Etkin Kullanımı :

Yukarıda belirtildiği gibi, endüstri toplumunun üretim temeli iş kanunları üzerine kurulmuştur. Üretimi yaratan işçi ve işveren ilişkilerinin sıhhatli düzenlenmesi, ekonominin mevcut potansiyellerinden yeterli yararlanmayı sağlamaktadır. Aksi durumda mevcut potansiyellerden yeterince yararlanılamamaktadır. Bu yüzden ekonomik gelişme ve kalkınma istenen hıza ve içsel dinamiğe ulaşamamaktadır. Zira, iş yerinde etkin

olmayan çalışma, grev, işi yavaşlatma, hoşnutsuzluk ve benzeri durumlar kaynaklarda etkin kullanımı önleyerek, potansiyellerin boşa harcanmasına yol açmaktadır. Ancak etkin düzenlenmiş iş yasaları, mevcut potansiyellerden en iyi biçimde yararlanmayı sağlamaktadır. Bu yolla, üretim ve giderek toplum yapısı sıhhatli temeller üzerine kurulmaktadır.

II. Maliyetlerin Artması :

İş kanunlarının getirdiği düzenlemeler, üretim sürecinde işletmeye ek masraflar yüklemektedir. Bu durum parça başına maliyetin artmasına neden olmaktadır. Ancak, üretim maliyetlerinin bu yolla fazla etkilenmesi durumunda, bu sonucu dengeleyici önlemlerin alınması mümkündür. Bu tür düzenlemelerden fazla etkilenen işletmelere vergi indrimi veya sübvansiyonlar yoluyla kolaylıklar getirmek mümkündür. Bu şekildeki işletme dışı düzenlemeler yanında, işletme içi düzenlemelerle maliyetlerin düşürülmesi mümkün olmaktadır. Bunun için işletmede teknik yenilikler ve rasyonelleşmeye gidilmesi gerekli olmaktadır. Ekonomik kalkınma açısından, teknik yenilik ve rasyonelleşme ile maliyet artışının dengelenmesi daha çok arzulanan bir durumdur.

III. Verimliliği Arttırması :

İş kanunlarının getirdiği haklardan tatmin olan çalışanların verimi daha yüksek olmaktadır. Bu açıdan verim artışı üç kaynağa dayanmaktadır:

- İşçi ve işveren çatışmasını, dolayısı ile kaynak kaybını önlemek yoluyla,
- Çalışan insanın güç ve sağlığını koruyarak verimli çalışmasına katkıda bulunmak yoluyla,
- İş kalitesinin yükselmesini sağlayarak iş gücünün verimliliğini arttırmak yoluyla.

IV. Gelir Dağılımını Etkilemesi :

İş yasalarında ücret ve ücret oluşumuna ilişkin çerçevenin belirlenmesi, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Kanunları ile Sosyal Sigorta Kanunları ekonomide gelirin piyasa içindeki birincil veya fonksiyonel dağılımını olduğu gibi, bunun ötesinde ikincil veya yeniden dağılımını da belirlemektedir. Bilindiği gibi, gelir dağılımı ekonomisinin talep yapısını belirlemektedir. Talep yapısındaki değişme ise, üretim yapısı üzerinde etkili olmaktadır. Üretim yapısı ise tekrar gelir dağılımının belirlenme ve değişmesinde etkili olmaktadır.

V. Bireyin Kişiliğinin Korunma ve Geliştirilmesine

Hizmet Etmesi :

İş Kanunlarının getirdiği üretim düzeni, özellikle çalışmaya ilişkin temel hak ve yetkiler ile belli düzeyde bir asgari gelirin güvence altına alınması, bireyin insanca yaşaması, varlığını koruması ve geliştirmesine hizmet etmektedir. Üretim sürecinde ve toplumda sağlanan sosyal statü ve katılma şansı kişiliğin gelişmesine hizmet etmektedir. Bilindiği gibi bireyin topluma entegrasyonu işi üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle toplumda bir yer ve statüye sahip olmak, iş kanunlarının belirlediği çerçeveye bağlı bulunmaktadır.

VI. Refahın Toplumda Yaygınlaşmasına Hizmet Eder :

İş kanunlarının getirdiği düzenlemeler, toplumda daha adil bir gelir dağılımı yaratılmasına ve bununla refahın yaygınlaşmasına hizmet etmektedir. Bu yolla çalışanlar refah artışından pay alabilmektedirler.

VII. Genel Ekonomik ve Politik Düzene Etkisi :

Nihayet iş yasaları ekonomik ve politik düzenin oluşumunu etkilemektedir. Klasik Liberallerin «bırakınız yapsınlar» felsefesinin yerine geçen sosyal devlet ve çoğulcu demokrasiyi oluşturmak diğer yasal düzenlemeler yanında özellikle İş Kanunlarına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Çalışanların iş yerinde ve toplumda genel katılım hakkı iş kanunları yoluyla belirlenmektedir. Batı toplumlarında çalışanların gelir payının eşitlenme yönünde değişmesi ve bu kesimin servet oluşumuna katılması, «sosyal» angajmanlı kapitalist düzeni, başka bir deyimle «sosyal piyasa ekonomisini» doğurmuştur. Bu ekonomik ve toplumsal düzen içinde temel toplumsal amaçlar aşağıdaki sonuçları doğurmuştur:

- Bireylere, yasalarla tanınan şekli özgürlüklerin içeriğinin ekonomik maddi özgürlükle doldurulması,
- Toplumda genel bir uzlaşma ve sosyal barış sağlanması,
- Toplumun adalet duygularına ters düşmeyen, belli meşruiyet sınırları içinde kalan bir eşitlik anlayışını getirmesi,
- Sosyal ve bireysel güvenlik sağlanması,
- Toplumun refah düzeyini yükseltmesi ve refah artışından çalışanların pay almasının sağlanması.

Bütün bu değinilen unsurların gerçekleştirilmesiyle ekonomik gelişmenin ön koşulları, yani kalkınmanın toplumsal açıdan gerekli olan uygun ortamı yaratılmıştır. Bunun ötesinde potansiyel kaynaklardan etkin yararlanma, verimliliğin arttırılması, gelir dağılımının eşitlenme yönün-

de bir eğilim içinde olması, yenilikçi ve dinamik girişimcilerin ortaya çıkabilmesini sağlayan kişiliğin gelişmesi yönünde etkilerin yaratılması ve nihayet refah artışından pay alınması kalkınma sürecinin hem sayısal, hem de nitel türdeki yapısal etkilerin yaratılmasını belirlediği görülmektedir.

Ancak bütün bu etkilerin ve sonuçların yaratılmasında İş Kanunları tek belirliyen değildir. İş kanunlarındaki değişme ve gelişime uyumlu diğer hukuksal düzenlemeler ve bunlara uygun davranış kalıplarının yaratılması gerekli olmaktadır. Başka bir deyimle asıl sorun, ekonomik sistem ve düzen ile kurumsal altyapının bir bütün olarak, ancak aralarındaki içsel tutarlılığa özen gösterilerek İş Kanunları ile paralel olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

E. TÜRKİYE'DE İŞ KANUNLARININ ETKİLERİ

Yasal ve kurumsal düzenlemelerin, dolayısı ile İş Kanunlarının kalkınma sürecindeki etkilerinin sayısal değil, nitel olması, bu etkilerin belli istatistik ve ekonometrik yöntemlerle ölçülmesini engellemektedir. Çok dolaylı yollardan giderek bu etkileri sayısal olarak yakalamaya çalışmak da fazla sıhhatli sonuçlar vermemektedir. Zira, yasal kurumsal düzenlemelerin etkileri uzun dönemde oluşup tamamlanmaktadır. Bu nedenle uzun yıllara dağılmış etkileri dikkate alabilmek mümkün değildir. Ayrıca, belli bir ekonomik değişken, çok çeşitli çevresel değişkenlerden etkilenmektedir. Sosyal, politik ve ekonomik etkiler kümesi içinde, belli yasaların etkilerini soyutlayarak sayısal olarak belirleyebilmek oldukça zor ve uzun araştırmaları ve dolaylı yöntemlerin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle İş Kanunlarının Türkiye'deki etkileri, çeşitli gelişme dönemlerinin ışığında yukardaki genel etkilerin değerlendirilmesi şeklinde olmaktadır.

I. Türkiye'nin Ekonomik Kalkınma Dönemleri

Ülkemizin kalkınma süreci çeşitli aşamalara ayrılmaktadır.

İlk dönem 1923-1932 dönemidir. Bu dönemde ekonomi, mevcut yapısı içinde kendi akışına bırakılmak istenmiştir. Ancak makro düzeydeki bu liberal politikaya rağmen, mevcut sosyo-ekonomik yapı içinde sistemin işleyişi liberal olmaktan çok uzaktır. Bununla birlikte Batı Uygarlığının örnek alınmasına paralel olarak, iş ve çalışma alanı açısından bazı önemli yasalar çıkarılmıştır. 1924 Anayasası, Hafta Tatili Kanunu, Borçlar Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve Teşviki Sanayi Kanunu bunlardan bazılarıdır. Bu dönemde yüzde 8'in üzerinde büyüme hızlarına erişilmesine rağmen, ülke yine de geri, yoksul ve sanayiden yoksundur. Ay-

rica dönem sonunda Dünya Ekonomik Krizi kendisini yoğun olarak hissettirmiştir. Gerek ekonominin az gelişmişliğini gidermek, gerekse dünya ekonomik krizini atlatabilmek için 1932'den itibaren devletçilik dönemi başlatılmıştır.

İkinci dönem 1932-1938 Devletçilik dönemidir. Bu dönemde önemli sanayi kuruluşları devlet eliyle gerçekleştirilerek, ekonomi bütünüünün yüzde 5-6 dolaylarında, sanayi kesiminin ise yüzde 10'un üzerinde büyüme hızına erişmesi sağlanmıştır. Sanayi alanında gerçekleşen bu atılım, üretim alanın yasal-kurumsal düzenlemesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun ürünü, 1936 İş Kanununun yasallaşması olmuştur. Ancak bu kanun, bu dönemde izlenen devletçi politikanın etkisi altındadır. Sanayi alanında özel sektörden çok devletin ön plana çıkması, bu ilişkilerin düzenlenmesinde devletin çıkarlarının da ön planda tutulmasına yol açmıştır. İşçi ve işverenin karşılıklı çıkarlarında önce devletin çıkar ve amaçları, yani sosyallik düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Çalışanların hak ve çıkarlarının korunması devlet karşısında, Batı Toplumunu ölçüleri açısından oldukça zayıf kalmıştır. Sınıf kavgasının kalkınmayı engelleyeceği düşüncesine dayalı olarak grev ve lokavt yasaklanmıştır. Ancak, sanayileşmeye ilk adımlarını atan bir ülkede, üretim alanının yetersiz de olsa, bir yasal-kurumsal çerçeveye kavuşturulması olumlu bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Üçüncü dönem olarak 1938'den sonra 1945'e kadar Harp Ekonomisi dönemine girilmiştir. Bu dönemin büyüme hızı eksi 3,3 dolaylarındadır. Yani ekonominin gelir düzeyi düşmüştür. Bu dönemde üretim alanının, harbin gereklerine göre düzenlenmesi, İş Kanunlarının uygulama ve etkinliğini ortadan kaldırmıştır.

Dördüncü dönem olarak 1945-1960 dönemini görmekteyiz. 1945 ve 1950 arası Harb Ekonomisinin sivilleşme dönemidir. Dolayısı ile 1945'den başlayarak çalışma hayatını ilgilendiren birçok yasal değişiklikler getirilmiştir. İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları, Analık Sigortası Kanunu, İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu, İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanunu, Çalışma Bakanlığı Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Sendikalar Kanunu ve İhtiyarlık Sigortası gibi kanunlar 1950'ye kadar çıkartılmıştır. 1950-60 döneminin ilk yarısında, iş ve çalışma alanını ilgilendiren benzeri kurumların çıkarılmasına devam edilmiştir. Ayrıca genel politika olarak tarım sektörü ile özelleştirme'ye özel bir önem verilmiştir. Sanayi sektörü görece olarak yavaş büyümesine karşın, ekonomi bütünü yüzde 7, ulaştırma ve hizmetler ise yüzde 9 dolaylarında büyümüştür.

Beşinci Dönem 1960 ve/veya 1963'den sonra başlayan Planlı Dönemdir. 1961 Anayasa'sı Batı Tipi temel hak ve özgürlükleri güvence altına

almıştır. Çalışma, dinlenme, ücrette adalet, sendika kurma ve sosyal güvenlik hakları bunların başında gelmektedir. Bu anayasal düzenlemeye paralel olarak, bunu takip eden yıllarda Sendikalar Kanunu (1963), Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (1963) ve Sosyal Sigortalar Kanunu (1965) ile Yeni İş Kanunu (1967) yürürlüğe konmuştur. Ancak Yeni İş Kanunu Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş ve 1971'de yeniden hazırlanmıştır. Ekonomi planlı dönemde yüzde 6,5'un üzerinde bir büyüme hızı göstermiştir.

Altıncı ve son dönem 1980 sonrasıdır. Ekonomik ve politik krizin yoğunlaşması sonucu 1980 müdahalesi ve bunu izleyen yeni düzenlemeler sözkonusu olmuştur. 1982 Anayasası ve buna paralel olarak iş ve çalışma hayatını ilgilendiren çeşitli yasalarda paralel değişiklikler yapılmıştır.

Bu kısa özeti gösterdiği gibi, iş ve çalışma hayatını düzenleyen İş Yasaları, hem ekonomik, hem de politik gelişmelerin ışığında, oradaki gelişmelere bağımlı ve onlara paralel olarak bir değişim ve gelişim göstermektedir. Ekonominin kalkınma ve sanayileşmesine paralel olarak, üretim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, gelişmesi ve çeşitlenmesi söz konusu olmaktadır. Ancak bu süreçle birlikte, politik alandaki dönüm noktalarının arkasından İş Yasaları da değişime uğramaktadır. Bu nedenle, ekonomik etkiler kadar, politik etkiler de bu yasal düzenlemelerin içeriğine yansımaktadır. Bu yüzden, üretim sürecinin kendi içsel dinamiğinin yol açtığı evrimleşme ve yapısal değişmeye bağlı kalan bir yasal-kurumsal altyapı oluşturma politikası yerine, politik dalgalanmaların ışığında oluşan bir gelişmenin izleri ağırlığını hissettirmektedir. Bu durum iş kanunlarından, ekonomik açıdan beklenen etkinliğin yetersiz düzeyde kalmasına yol açmıştır. Bu sonuçları aşağıdaki etkilerin tek tek ele alınmasında da gözlemek mümkün olmaktadır.

II. Potansiyel Kaynakların Etkin Kullanımı Açısından Türkiye'de İş Kanunlarının Etkileri

İş Kanunlarının düzenlenmesinde, hem ekonomik hem de politik gelişmelerin etkisinde kalması, Yasal-Kurumsal düzenlemelerde ekonomi dışı ölçütlerin daha çok ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Toplumdaki sosyal ve politik huzursuzluk ve buhranlar, bu nedenle daha kolay bir biçimde üretim sürecine ve işçi-işveren ilişkisine yansıtılmıştır. Toplumda ve özellikle politik alanda uzlaşmacı politikalar üretmek yerine, zıtlaşmacı ve çatışmacı politikaların varlığı, üretim alanındaki potansiyel imkânlardan etkin yararlanmayı önemli ölçüde olumsuz etkilemiş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak makro düzeydeki bu olumsuzlu-

ğa karşı, İş Kanunlarının çalışan bireyi koruyucu önlemlerinin (çalışan çocuk, anne, hasta ve sakatların korunması ve asgari ücret ve benzeri) işgücü potansiyelinden daha etkin yararlanmayı olumlu yönde etkilediğini belirtmek gerekmektedir.

III. İşletme Maliyetlerini Arttırma Açısından

Türkiye'de İş Kanunlarının Etkisi

İş Kanunlarının getirdiği düzenlemeler firma bazında maliyetleri arttırıcı etkiler yapmaktadır. İşveren genellikle maliyet arttırıcı bu düzenlemeleri uygulamaya koymaktan kaçınma eğilimi içinde bulunmakta veya en azından uygulamayı geciktirmektedir. Kâr maksimizasyonu peşinde koşan girişimci için bu tutum aslında akılcı bir tutumdur. Bu yüzden ki, İş Kanunları gibi kurumsal düzenlemelerin uygulanması devlet yapırımına bağlanmaktadır. Bu nedenle bu sorunun çözüme bağlanması devletin görevi olmaktadır. Ancak devlet bu açıdan her zaman zorlayıcı değil, duruma göre destekleyici, teşvik edici ve uyarıcı olması gereklidir. Yasal düzenlemelerle maliyetlerin artması durumunda, devletin «yeni uyum politikası ve stratejileri» oluşturup geliştirmesi gerekmektedir.

Diğer yandan ülkemizde rekabet sürecinin etkin işlemediği görülmektedir. Bu nedenle işletmeler, ortaya çıkan maliyet artışlarını teknik yenilik ve rasyonelleşme önlemleriyle karşılama alışkanlığına sahip değildirler. Maliyet artışları olduğu gibi, çoğu kez daha da fazlasıyla piyasaya yansıtılmaktadır. Bu nedenle bu noktada da devlete düşen önemli görev, etkin işleyen bir piyasa ve rekabet politikasını oluşturmaktır. Oysa ülkemizde bu yönde çok önemli bir boşluk bulunmaktadır.

IV. Verimliliği Arttırma Açısından Türkiye'de

İş Kanunlarının Etkisi

İşçi-işveren çatışmasının önlenmesi yönünden konuya baktığımızda, ülkemizdeki İş Kanunlarının varlığı sayesinde, Batı ülkelerinin geçen yüzyılda yaşamış oldukları çatışma ve zıtlaşmayı yaşamamış olduğunu görürüz. Çalışma sürecinin düzenlenmesi, Batı Toplumlarının endüstrileşme sürecinde yaşadığı çatışma ve bölünmeyi önlemiştir. Batının endüstrileşme sürecindeki ikilemi olan keskin biçimdeki «Kapitalist-Burjuva ve Proleter» ayrımı ve bunun yol açtığı huzursuzluklar Türkiye'de çok daha yumuşak bir biçimde yaşanmıştır. Ülkemizde, ekonomik alan ve üretim alanından kaynaklanan bir ikilem değil, daha çok politik alandan kaynaklanan «sağ-sol» ikilemi yaratılmıştır. Ülkemizde İş Kanunlarının en güçlü ve olumlu etkisinin, işçi-işveren ilişkilerini görece olarak dengeli

bir biçimde yürütmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan ek potansiyel kaybı önlenmiştir.

Çalışan insan gücünün ve işçi sağlığının korunması yoluyla verimlilik üzerine olan etkiye bakıldığında, sigortalı ve sendikalı işçilerin bu açıdan tatmin edici düzeyde korunmakta olduğunu görüyoruz. Sosyal Sigortalar Kurumu, toplumun ve ekonominin gelişme düzeyinin altında olmayan bir düzeyde etkinliğini sürdürmektedir. Ayrıca, enflasyonist gelişmeye uyum sağlamak açısından yetersiz olsa bile, asgari ücretin varlığı olumlu bir etkiye sahiptir. Ancak, işsizlik sigortasının olmayışı, sosyal güvenlik önlemlerinden yalnızca toplumun bir kesiminin yararlanabilmesine yol açmaktadır. İradesi dışında işsiz kalan kesimin çalışma güç ve potansiyeli ile sağlığının korunması açısından işsizlik sigortasının geliştirilmesi yolları araştırılmalıdır.

İş kalitesinin yükseltilmesi yoluyla verimliliğin artırılması, çalışanların çalışma ortam ve ücret düzeyinden hoşnut olmasına bağlı bulunmaktadır. İş Kanunlarının getirdiği ortam ve ücret düzeyi, özellikle enflasyonsuz dönemde, görece olarak yeterli olmuştur. 1960-1980 arası dönemde işçilerin sosyal statüleri, mevcut İş Yasalarının oluşturduğu ortam içinde olumlu yönde gelişmiştir. Sosyolojik açıdan sosyal statü ile ücret düzeyi ve sosyal haklar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Daha önceki dönemlerde, memurların toplumsal statüsünün daha yüksek olmasına karşın, iş yasaları sayesinde elde edilen hakların toplumsal yapıda yarattığı değişiklik ile işçiliğin memurluğa tercih edildiği bir döneme gelmiştir. Bu gösterge, işçilerin, çalışma sürecinde ve toplumda işinden genel olarak daha çok hoşnut olmasına yol açmıştır. Bu sonucun çalışma kalitesini olumlu yönde etkilemesi beklenir. Enflasyon ortamında ve toplu sözleşmelerin askıya alındığı dönemde, milli gelir içinde ücret paylarının giderek azalması yukarıda değinilen durumu olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Bu noktaların ötesinde, ekonomimizde iş kalitesinin yeterli ölçüde artmamasının nedenleri, iş yasaları ötesinde sosyo-politik ve kültürel unsurlarda yatmaktadır. Örneğin; rekabet sürecinin işlememesi, sosyal uzlaşmanın yeterince teşvik edilmemesi, rekabet ruhunun yeterli olmaması, ekonomik sistemin işleyişinde etkinsizliklerin bulunması gibi çok çeşitli nedenler yer almaktadır. Geliştirilecek toplumsal politikalar ve ekonomik politikalarla verimliliğin artırılması yönünde etkili olmak mümkündür.

V. Gelir Dağılımının Etkilenmesi Açısından Türkiye'de

İş Kanunlarının Etkileri

Çeşitli dönemlerde yapılan araştırmaların toplu değerlendirilmesine

bakıldığında, milli gelir içinde ücret paylarının olağan dönemlerde sabit kalma veya ılımlı olarak artma eğilimi göstermesine karşın, enflasyonun hızlı olduğu ve sendikal hakların sınırlı olarak kullanıldığı 1980 sonrası dönemde ücret payları düşmüştür. İş yasalarının belirlediği birincil gelir dağılımı çalışanlar aleyhine gelişmiştir. İkincil gelir dağılımı ise bu olumsuzluğu dengelemekte yetersiz kalmaktadır. Zira, hızlı enflasyona, ücret oluşumu ve toplu pazarlıkların uyum esnekliği düşük veya uyum süreci gecikmeli olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenlerden dolayı gelir dağılımı çalışanlar aleyhine gelişme eğilimine girmiştir. Gelirlerle birlikte harcama ve üretim yapısı ile kaynak dağılım yapısı etkilenmektedir.

Ancak kaynak dağılım yapısının etkilenmesinde, rekabetin dinamik etkisinin temel faktör olduğu bir gerçektir. Oysa ülkemizde etkin işleyen bir rekabet süreci söz konusu değildir. Bu nedenle, spekülatif kaynaklı haksız kazanç yolları açık ve yaygındır.

Enflasyonun düşük ve toplu pazarlığın serbest olduğu dönemlerde iş yasalarının getirdiği düzenleme çalışanların gelir ve sosyal haklarının düzelmesine yol açmıştır. Bu durum, gelir-harcama-üretim ilişkileri içinde kalkınma sürecinin hızlanmasına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda elde edilen sosyal haklar ve sendikaların üyelerini konut sahibi yapma gibi girişimleri, çalışanların servet oluşumuna katılması, gelir ve servet dağılımı açısından iş yasalarının sağladığı olumlu gelişmeler olmuştur. Servetin toplumda yaygınlaştırılması açısından yeni politikaların geliştirilmesi ve işçi tasarruflarından daha etkin yararlanma yollarının araştırılması gereklidir.

VI. Refahın Yaygınlaştırılması Açısından

İş Kanunlarının Etkisi

Gelir dağılımında eşitleme eğilimi refahın toplumda yaygınlaştırılmasına hizmet etmektedir. Bu nedenle gelir dağılımı ile çalışanların refah artışı paralel gelişmektedir. Bu yüzden enflasyonsuz ve olağan dönemlerde olumlu refah artışları yaşanırken, enflasyonlu ve toplu pazarlık sisteminin askıya alındığı dönemlerde olumsuz gelişmeler gözlenmiştir. Refahın toplumda yaygınlaştırılması ile etkin işleyen bir rekabet sürecinin yakın ilişkisi bulunmaktadır. Rekabetin ortamı, rekabetin olmadığı bir duruma göre daha adil bir ortam yaratmaktadır. Ayrıca rekabetçi ortamda kaynaklar daha etkin ve verimli kullanıldığı için, işsizlik ve kalkınma sorununa daha etkin çözümler bulmak ve bununla da refah artışlarını gerçekleştirmek mümkün olmaktadır.

Ülkemizde iş kanunları çerçevesinde getirilen düzenlemeler, sosyal haklar ve asgari ücret ile sosyal sigorta kurumları refahının yaygınlaşmasında, özellikle daha sağlıklı bir personel altyapının (beşeri sermayenin) oluşumunda olumlu rol oynamıştır. Ancak bu olumlu gelişmeler, gelir dağılımının bozuk olmasının getirdiği olumsuz sonuçlarla önemli ölçüde gölgelenmektedir.

VII. Bireyin Kişiliğinin Korunması ve Geliştirilmesi

Açısından İş Kanunlarının Etkisi

Çoğulcu demokratik toplumların çalışma ve iş yasaları özgür insanın, insanca yaşamasını sağlayacak temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadır. Bu sayede bireyin kişiliği korunmakta ve kişiliğin daha da geliştirilmesi için ona imkân tanınmaktadır. Ancak bu sayede birey, yaratıcı ve yenilikçi olabilmektedir. Böylece insanın mevcut potansiyellerinden tam yararlanmak mümkün olabilmektedir. Ülkemizde toplum yapısının, geleneksel tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçiş aşamasında bulunmasına rağmen sanayi toplumunun temel amaç ve politikalarına işlerlik kazandırmaması, bireyin kişiliğini geliştirme yönündeki gayretlerin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Ülkemizde yaratıcı ve bağımsız insan kişiliği değil, daha çok bağımlı insan tipi yetiştirilmektedir. Bunun sonucu olarak toplumda insanlar çalışma ve başarılarına göre değil, ilişki, yakınlık ve bağımlılık gösterebilmelerine göre değerlendirilmektedir. Oysa, verim artışı ve yenilikler, ancak bireyin kişiliğini geliştirici ortam, politika ve başarı ilkesine geçerlilik kazandırmakla mümkün olabilir. Bu sonucun yaratılması iş kanunları etkin olamamıştır. Esasen bu sonucun yaratılması yalnızca iş kanunlarından beklenmemelidir. Daha bilinçli ekonomik sistem ve toplumsal politikaların geliştirilmesi ile mümkündür. Bunların geciktirilmesi kalkınma sürecinde yeterli hıza ulaşmamızı engellemektedir.

VIII. Genel Politik ve Ekonomik Düzene

İş Kanunlarının Etkisi

Ülkemizde bilinçli bir ekonomik sistem politikası ilk kez 1980 sonrası dönemde uygulanmak istenmesine karşın, 1980 sonrası ekonomik sistem politikası, çağdaş bilimsel bulgular açısından eksik ve yetersiz kalmıştır. Bu nedenle mevcut ekonomik sistem, fonksiyonel işlerlik ve etkinlikten yoksundur. Zira, piyasa sistemine etkinlik ve fonksiyonel işlerlik kazandıran rekabet sürecine işlerlik kazandırılmadığı gibi, bu yönde belli politikalar da oluşturulmamıştır. Bu durum kalkınma çabalarının uzun

dönemde daha iyi sonuçlar vermesini engellemektedir. Zira, fonksiyonel açıdan etkin işleyen, dinamik rekabete dayalı piyasa sisteminin işletilmesi kalkınma sürecini daha da hızlandıracaktır.

Ülkemizde yeterli ve tutarlı bir ekonomik sistem ve düzen politikasının bulunmaması, bunun bir parçası olan üretim alanının, belirlenen amaç ve ilkeler yönünde, kararlı bir biçimde düzenlenmesini engellemiştir. Bu yüzden üretim alanının düzenlenmesi, yani çalışma ilişkilerini düzenleyen iş yasaları sosyo-politik sürecin bunalım, buhran ve dalgalanmalarından yoğun olarak etkilenmesine yol açmıştır. Bu nedenle belli ilkeler doğrultusunda değil, politik değişimlerin genel havası içinde dalgalanma göstermiştir.

Bu yöndeki yetersizliklere rağmen, sosyal güvenlik alanındaki kurumlaşmalar, sosyal devlet anlayışına uygun olarak önemli bir gelişme göstermiştir. Bu nedenle, iş kanunları ve bunların getirdiği düzenlemeler, fonksiyonel işlerliğe sahip, rekabet özgürlüğünün etkin olarak korunduğu, «sosyal piyasa ekonomisinin», «sosyal» sıfatının oluşması için ön koşul olan yasal-kurumsal düzenlemeyi önemli ölçüde yaratmıştır. Bilindiği gibi «Sosyal Piyasa Ekonomisi» (Erkan, 1987), piyasaların işleyişini, rekabete ve sosyal dengelemeye dayandıran, başarı ve geçerliliğini, bilimsel ve pratik düzeyde Almanya'da kanıtlamış bir yaklaşımdır. «Alman Mucizesi» bununla yaratılmış ve geliştirilmiştir.

Ülkemizde ise, çağdaş bir yaklaşım olarak sosyal piyasa ekonomisinin toplumsal politikaları olan, uzlaşma, hoşgörü ve sosyal barış politikası etkin olarak izlenmemiştir. Toplumumuzda, sosyal alanda uzlaşmacı tutumdan çok çatışmacı tutum, kültürel alanda hoşgörü yerine bağnazlık, politik alanda demokrasi yerine bağımlılık ilişkileri yoğun olarak sürmektedir. Bu eksiklikler ekonomik sistem politikasındaki yetersizlikten kaynaklanmıştır. Bu yetersizlikler her on yılda bir buhrana dönüştürerek ekonomik kalkınmamızın potansiyellerinin boşa harcanmasına yol açmıştır. Ekonomik sistem politikasında boşluk ve yetersizlikler belli ölçüler içinde ancak iş kanunları sayesinde kısmen de olsa karşılanmıştır. Zira, iş kanunları, kalkınma süreci içinde, işçi-işveren ilişkilerini görece olarak barış içinde tutabilmiştir. Bu açıdan kalkınmaya katkısı önemlidir. Eğer toplumda, uzlaşma, hoşgörü ve demokrasiye dayalı olarak, özgürlük, barış, adalet, güvenlik ve refah amaçlarını gerçekleştirici toplumsal politikalar, fonksiyonel işlerliğe sahip bir piyasa ekonomik sistemi içinde gerçekleştirilebilseydi ülke kalkınmasını daha hızlı gerçekleştirmek mümkün olabilirdi. Sosyo-politik ve kültürel alandaki yetersiz politikalara ve olumsuzluklara rağmen, iş yasalarının sosyal barış ve iş dü-

zeninin korunmasındaki etkileri son derece yararlı olmuştur. Fonksiyonel açıdan etkin işleyen bir piyasa sisteminin, koordinasyon, bütünleşme (integrasyon) ve sosyal çatışmaları önleme fonksiyonlarından daha fazla yararlanmak isteniyorsa, üretim düzenini sağlayan iş kanunlarının, rekabet süreci ile sosyal, politik, kültürel ve ekonomik alanda oluşturulacak politikalarla bütünleştirilmesi gereklidir. Ticaretten çok üretim teşvik edilerek, üretim artışı ve büyümeden çalışanların yararlanması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Çelik, Nuri (1988); **İş Hukuku Dersleri**, 9. Baskı, Beta, İstanbul.
- Erkan, Hüsnü (1984); **Ekonomi Politikasının Temelleri**, Aydın Yayınevi, İzmir.
- Erkan, Hüsnü (1987 a); **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Conrad Adenauer Vakfı, İzmir.
- Erkan, Hüsnü (1987 b); **Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme**, D.E. Üni. Yayını, İzmir.
- Jochimsen, R. (1966); **Theorie der Infrastruktur**, Mohr, Tübingen.
- Sanmann, Horst (1972); «Sozialpolitik», **Kompndium der Volkswirtschaftslehre**, Bd 2, 2. Baskı Vandenhoech und Ruprecht, Göttingen, s. 188-205.
- Sarç, Ömer Celal (1981); «1923'den Bu Yana Kalkınma Stratejileri», **2. Türkiye İktisat Kongresi: I : Kalkınma Politikası Tebliğleri**, DPT, Ankara, s. 11-25.

EFFECT OF LABOUR LAW ON TURKEY'S ECONOMIC DEVELOPMENT PROCESS

Development process, showing a multi-dimensional aspect, has to be experienced both from social, political, cultural and psychological views, as well as from the economic view. The subject is being explained in light of «infrastructure theory» with its broader sense, in order to cover the above mentioned parts. Institutional infrastructure, beside the social overhead capital and personnel infrastructure, is an important part of the economic development.

In development process, labour law is the part of institutional infrastructure, because, efficient and productive arrangement of production process in an economy depends on labour law besides its quality.

Being put the Labour Law into force in Turkey in as early as 1936s, has enabled society to reach nowadays with less amount of problems. Today, on the other hand, there are significant insufficiencies in this field. It is necessary to make use of the «Social Market Economy» approach so that could be removed of these insufficiencies. In social market economy, development process depending on workable competition becomes true together with the social peace setting brought by equalization from social respect. The efficient performance of market system serves to speed up the development, realizing the value of economic potentials.